

שיעור לא

מצה וסוכה –

לילה ראשון חובה, שאר הימים רשות

(פסחים קכ ע"א)

- א. מצה בליל הסדר – "הכתוב קבעו חובה"
- ב. כזית מצה בפסח וכזית פת בסוכה – לילה הראשון חובה, מכאן ואילך רשות
- ג. מדוע אין מברכים על המצה במשך כל ימי החג?
  1. בעל המאור, המאירי: ניתן לאכול מאכלים אחרים במקום מצה, בסוכה חייבים לישון במהלך החג
  2. הרמב"ם, הרשב"א: רק בליל הסדר יש מצווה לאכול כזית מצה, ובסוכות מצווה להיות בסוכה בשאר הימים
  - ד. הגר"א: מצה כל שבעה. ופת בסוכה כל שבעה?

א. מצה בליל הסדר – "הכתוב קבעו חובה"

בגמרא (קכ ע"א) נאמר:

אמר רבא: מצה בזמן הזה דאורייתא...
תניא כוותיה דרבא: "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה'
אלהיך" (דברים טז, ח), מה שביעי רשות – אף ששת ימים רשות.
מאי טעמא? הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו
יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא.
יכול אף לילה הראשון רשות? תלמוד לומר "על מצות ומררים יאכלהו"
(במדבר ט, יא). אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית
המקדש קיים, מניין?
תלמוד לומר: "בערב תאכלו מצות" (שמות יב, יח) – הכתוב קבעו חובה.
רש"י (ד"ה מה) והרשב"ם (ד"ה שביעי, וד"ה אף) הסבירו מדוע רשות לאכול מצה
ביום השביעי, ומה המשמעות המעשית עקב כך:

מה שביעי רשות – דכתיב "וביום השביעי עצרת" דלא כתיב תאכלו מצות,

שהרי הוציאו מן הכלל, אף ששת ימים רשות, שאם רוצה יכול לאכול בשר בלא לחם, או להתענות.

הבריייתא שהובאה בגמרא כראיה לדברי רבא, מקורה במכילתא (דרכי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה ח) שם היא הוצגה באופן רחב יותר:

"שבעת ימים מצות תאכלו" (שמות יב, טו) לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות. אתה אומר לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות, או אינו אלא לעשות הראשון רשות ושאר הימים חובה? תלמוד לומר "בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות" (שמות יב, יח) הכתוב קבעו חובה. הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון ראשון. לעשות הראשון חובה, ושאר כל הימים רשות.

"שבעת ימים מצות תאכלו" (שמות יב, טו). כתוב אחד אומר "שבעת ימים מצות תאכלו" וכתוב אחד אומר "ששת ימים תאכל מצות" (דברים טז, ח). כיצד יתקיימו שני מקראות הללו? השביעי הזה בכלל היה ויצא מוצא מן הכלל ללמד על הכלל. מה שביעי רשות אף כלן רשות או מה השביעי רשות אף לילה הראשון רשות? תלמוד לומר "בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות" (שמות יב, יח) הכתוב קבעו חובה. הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון.¹

בלילה הראשון חובה לאכול מצה, אך ביום טוב עצמו ובשאר ימי החג כולל יום טוב אחרון - שביעי של פסח, אין חובה לאכול מצה. החובה לאכול מצה בלילה הראשון נזכרת בתוספתא (ב, כב) יחד עם החובה לאכול קרבן פסח ומרור:

החזרת והמצה והפסח לילי יום טוב הראשון חובה, ושאר ימים רשות. ר' שמעון אומר: לאנשים חובה לנשים רשות. הלל הזקן היה כורכן שלשתן זה בזה ואוכלן. מאימתי אוכלן? משתחשך, לא אכלן משתחשך אוכלן כל

1 הרב מנחם מנדל כשר, הגדה שלמה - הגדה של פסח, עמ' 159-165, האריך להביא ממקורות רבים - מדרשי הלכה, תלמודים וראשונים - שיש חובה לאכול מצה שבעה ימים, וגם מקורות שמהם נלמד שזו רשות. ראה ספרא אמור פרק יא; אבן עזרא שמות יב, טו; כג, טו; חזקוני שמות יב, יח, וביאורו בשו"ת חתם סופר יו"ד סי' קצא ד"ה ומ"ש; נצי"ב, שו"ת משיב דבר א סי' לב, ועוד. ראה גם: הראי"ה קוק, עולת ראייה, א, עמ' לח, שכתב על הרושם הרוחני של ההימנעות מאכילת חמץ ושל אכילת מצה במשך שבעת הימים.

לא. מצה וסוכה - לילה ראשון חובה, שאר הימים רשות

הלילה, לא אכלן כל הלילה לא יאכלם. מעתה החזרת והמצה והפסח אינן מעכבין זה את זה.

הגמרא (צא ע"ב) מסבירה שכוונת ר' שמעון היא: "פסח באנשים חובה, בנשים רשות". מכל מקום בנוגע למצה, מוסכם על הכול שחובה לאכול מצה בלילה הראשון.

ב. כזית מצה בפסח וכזית פת בסוכה - לילה הראשון חובה, מכאן ואילך רשות

ההבחנה בין הלילה הראשון לבין ימי החג האחרים בנוגע לאכילת מצה, שימשה מקור ללימוד בנוגע למספר הימים שבהם יש חובה לאכול פת בסוכה. במשנה (סוכה ב, ו) חלקו תנאים מה מספר הסעודות שחובה לאכול בסוכה. לפי ר' אליעזר חובה לאכול בסוכה בכל יום שתי סעודות, ובסך הכול במשך שבעת ימי החג יש לאכול ארבע עשרה סעודות. לפי חכמים חובה לאכול בסוכה רק סעודה אחת - בליל יום טוב הראשון בלבד. נתמקד בהסבר דעתם של חכמים. בירושלמי (סוכה ב, ז) נאמר:

ר' יוחנן בשם ר' ישמעאל: נאמר "חמישה עשר" (ויקרא כג, ו) בפסח, ונאמר "חמישה עשר" (ויקרא כג, לד) בחג. מה חמישה עשר שנאמר בפסח לילה הראשון חובה ושאר כל הימים רשות, אף חמישה עשר שנאמר בחג לילה הראשון חובה ושאר כל הימים רשות. חברייא בעיי: אומריהם מה להלן עד שיכנסו למצה בתאווה, וכא עד שיכנסו לסוכה בתאווה. רבי זעירה בעי: אי מה להלן עד שיאכל כזית מצה, וכא עד שיאכל כזית דגן בסוכה. רבי הושעיה אמר: כל שבעה חובה. ר' ברכיה אמר: פליגין. רב אבונא אמר: לא פליגין. מה דאמר ר' יוחנן בשנתן דעתו, מה דאמר רבי הושעיה בשלא נתן דעתו.

בעקבות הגזרה שווה למדו החברים בבית המדרש שיש להיכנס לחג כשהוא תאב, ור' זעירא למד שיש חובה לאכול כזית פת בסוכה. ר' הושעיה סבר שכל יום יש חובה לאכול כזית פת בסוכה, ור' ברכיה אמר שאכן הוא חולק על דברי חכמים ועל דברי ר' אליעזר. רב אבונא אמר שרב הושעיה איננו חולק. לפי ר' יוחנן מדובר במקרה

שהאדם נתן דעתו והתכוון לצאת ידי חובה כשיאכל כזית בסוכה בלילה הראשון, ואילו לפי רב הושעיא מדובר שהוא לא נתן דעתו לצאת ידי חובה כשיאכל כזית בסוכה בלילה הראשון, ועל כן הוא יכול להשלים ולאכול כזית בסוכה במשך שבעה ימים.²

הגמרא (סוכה כז ע"א) הסבירה שר' אליעזר וחכמים למדו דבריהם מהפסוק "בסוכות תשבו שבעת ימים". לפי ר' אליעזר: מה דירה - [סעודה] אחת ביום ואחת בלילה, אף סוכה - [סעודה] אחת ביום ואחת בלילה. וחכמים למדו שהסוכה היא כמו דירה של אדם - לפעמים רוצה לאכול בה ולפעמים לא. על הסבר זה של חכמים שאלה הגמרא:

אי הכי, אפילו לילי יום טוב ראשון נמי?

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: נאמר כאן "חמשה עשר" (ויקרא כג, לד) ונאמר "חמשה עשר" (ויקרא כג, ו) בחג המצות, מה להלן - לילה הראשון חובה, מכאן ואילך רשות, אף כאן - לילה הראשון חובה, מכאן ואילך רשות.

והתם מנלן? אמר קרא "בערב תאכלו מצת" - הכתוב קבעו חובה.

מהאמור במדרשי ההלכה ובסוגיות הירושלמי והבבלי יוצא שלפי חכמים יש חובה לאכול כזית מצה בליל הסדר, ושאר הימים רשות, ויש חובה לאכול כזית פת בסוכה בלילה הראשון של חג, ושאר הימים רשות.

ג. מדוע אין מברכים על המצה במשך כל ימי החג?

בעת שאוכלים מצה בלילה הראשון מברכים ברכת הנהנין "המוציא לחם מן הארץ", ואחר כך ברכת המצות "על אכילת מצה".³ כמה ראשונים עסקו בשאלה: אם למדנו גזרה שווה בנוגע לחובה לאכול כזית פת בלילה הראשון בסוכה, ועל החובה לאכול כזית מצה בליל הסדר, הרי שכשם שמברכים על המצוה לישב בסוכה במשך שבעת

2 ראה ביאור אחר לדברי רב הושעיא ולמשמעות החובה לאכול כזית פת בסוכה בצפנת פענח, הל' סוכה ו, ב, ובהסבר דבריו: הרב אליהו בקשי דורון, שו"ת בנין אב, ה סי' מא.

3 רמב"ם הל' חמץ ומצה ח, ו, ה; טור ושולחן ערוך, או"ח סימן תעה, א. יש גאונים שכתבו נוסח ברכה אחר: "לאכול מצה" - סדר רב עמרם גאון, סדר פסח ד"ה ומטבל בחרוסת; שאילתות דרב אחאי גאון, שאילתא עז, העמק שאלה בנוסח שבכת"י, ועוד. אך מקובל לברך "על אכילת מצה".

לא. מצה וסוכה - לילה ראשון חובה, שאר הימים רשות

הימים, כך יש לברך כשאוכלים מצה במשך ימי הפסח. נעיין בכמה תשובות שנאמרו בעניין זה.⁴

1. בעל המאור, המאירי: ניתן לאכול מאכלים אחרים במקום מצה, בסוכה חייבים לישון במהלך החג

הרב זרחיה הלוי (המאור הקטן, פסחים כו ע"ב בדפי הרי"ף) כתב:

ויש ששואלין, באכילת מצה מה טעם אין אנו מברכים עליה כל שבעה כמו שמברכים על הסוכה כל שבעה, דהא גמרינן מהרד"ק שלילה הראשון חובה, מכאן ואילך רשות, בין במצה בין בסוכה כדאיתא בפרק הישן (סוכה כז ע"א)?

ויש להשיב: לפי שאדם יכול בשאר ימים לעמוד בלא אכילת מצה, ויהיה ניוזן באורז ודוחן וכל מיני פירות. מה שאין כן בסוכה, שאין יכול לעמוד בלא שינה ג' ימים (נדרים טו ע"א; שבועות כה ע"א) והוא חייב לישן בסוכה ולטייל בה... זהו טעם שמברכין על הסוכה כל שבעה, ואין מברכין על מצה כל שבעה, וטעם נכון הוא.

תשובת הרז"ה היא שאפשר לאכול מאכלים אחרים במשך ימי חג הפסח, אך אי אפשר שלא להיות בסוכה. יש חובה לישון בסוכה, ואדם איננו יכול שלא לישון במשך שלושה ימים ובעל כורחו יהיה חייב להיכנס לסוכה. הרב אברהם בורנשטיין (שו"ת אבני נזר, חלק או"ח סימן שעז, ד) הביא את דברי בעל המאור והסיק מדבריו כך:

מכל מקום למדנו שאם אוכל מצה בשאר ימים הוא עושה מצוה כמו שעושה מצוה האוכל בסוכה בכל החג. ומצוה זו היינו שאם אוכל לחם צריך שיהיה מצה.

לפי בעל המאור ההבחנה בין סוכות לפסח היא בצורך קיומי לאכול דווקא מצה או להיכנס לסוכה. אמנם יש מצווה מהתורה לאכול מצה כל שבעת ימי החג, אך מאחר שאין חייבים לאכול מצה בשאר הימים ואפשר לאכול מאכלים אחרים, אין מברכים.

---

4 הרב מנחם מנדל כשר (לעיל הערה 1) עמ' 165-166, ציין בקצרה חלק מהמקורות שבהם נעין לקמן, זאת לאחר שהאריך לציין מקורות ממדרשי הלכה והתלמודים שמהם יש ללמוד שחובה לאכול מצה במשך שבעה ימים, אך הדיון אם לברך או לא נידון רק בראשונים ואילך.

לעומת זאת, בסוכה אדם ייכנס לה במשך שבעת ימי החג, כי אדם איננו יכול שלא לישון ברציפות במשך שלושה ימים.

הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, פסחים קכ ע"א) השיב באופן דומה לבעל המאור, ובמקום אחר (בית הבחירה, סוכה כז ע"א) הוסיף עוד:

ויש מפרשים בטעם זה שהמצה כשאוכלה כל שבעה אינו אוכל ממנה לשם חובה, אלא להשביע רעבונו ואינו אוכל ממנה אלא מפני שאי אפשר לו בחמץ, והרי זה כאוכל בהמה טהורה מפני שאי אפשר לו בטמאה. אבל ישיבת סוכה אינו אלא לקיים המצוה שהרי אי אפשר לו בלא ישיבה ושינה וחיוכם בסוכה, והלכך מברך עליה כל שבעה. וכשתדקדק בדבר יפה הכל ענין אחד.⁵

אכילת מצה במשך ימי החג היא במקום לחם חמץ ולכן אין מצווה באכילה זו. לעומת זאת, יש מצווה חיובית לשבת בסוכה במשך ימי החג - לאכול ולישון בה, ולכן מברכים על סוכה במשך שבעה ימים. אם כך, מה כוונת הפסוקים: "שבעת ימים מצות תאכלו" (שמות יב, טו; ויקרא כג, ו)? יש להסביר שהאמור בפסוקים הוא תיאור מצב ולא ציווי. הפת שניתן לאוכלה במשך הימים הללו היא המצה, אך אין מצווה לאכול מצה.

אף על פי שיש חובה לאכול בלילה הראשון בסוכה, הברכה "אינה על האכילה אלא על העיכוב" (מאירי פסחים שם) - על השהות וההימצאות בסוכה במשך ימי החג, כאמור בגמרא (סוכה כח ע"ב):

"בסוכות תשבו שבעת ימים" (ויקרא כג, מ) - "תשבו" כעין תדורו. מכאן אמרו: כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי. כיצד? היו לו כלים נאים - מעלן לסוכה, מצעות נאות - מעלן לסוכה, אוכל ושותה ומטייל בסוכה, ומשנן בסוכה.

על הסבר זה עדיין קשה, מה בכך שאדם יכול לאכול מאכלים אחרים במהלך ימי חג הפסח, היה ראוי לקבוע שאם הוא אוכל מצה במשך ימי החג שיברך, כי בוודאי הוא

5 פירוש זה וכן תשובת בעל המאור מופיעים אצל הרב דוד הלוי מנרבונה (ספר המכתם, סוכה כז ע"א). דברים דומים כתב רבנו מנוח (הל' חמץ ומצה ו, א) וכך הסביר מה תהיה תשובת הרמב"ם לשאלה זו. דברים דומים ראה: שולחן ערוך (או"ח סי' תרלט במגן אברהם ס"ק יז, בסוף), ובביאורו ביד אפרים שם. ראה בהמשך הסבר אחר לפי הרמב"ם.

ל.א. מצה וסוכה - לילה ראשון חובה, שאר הימים רשות

מקיים מצווה? כמו אדם שמסיבה כלשהי לא ישן שלוש יממות, כשהוא נכנס לישון בסוכה הוא מברך. מה בכך שלא הייתה לו ברירה והוא צריך לישון דווקא בסוכה? יתר על כן, הרב שמעון בן צמח (שו"ת תשב"ץ, חלק א סימן ק) הוכיח משמחת בית השואבה שיש אפשרות שאדם לא ישן בסוכה במשך ימי החג למעט הלילה הראשון. כך נאמר בגמרא (סוכה נג ע"א):

תניא, אמר רבי יהושע בן חנניה: כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו. כיצד? שעה ראשונה - תמיד של שחר, משם - לתפלה, משם - לקרבן מוסף, משם - לתפלת המוספין, משם - לבית המדרש, משם - לאכילה ושתייה, משם - לתפלת המנחה, משם לתמיד של בין הערבים, מכאן ואילך - לשמחת בית השואבה.
איני? והאמר רבי יוחנן: שבועה שלא אישן שלשה ימים - מלקין אותו וישן לאלתר? אלא הכי קאמר: לא טעמנו טעם שינה, דהווי מנמנמי אכתפא דהדדי.

מכאן הוכיח התשב"ץ שיש מצב שאדם לא ישן בסוכה בימי החג: "ואף על גב דקי"ל (סוכה כו ע"א) דשינת עראי חייבת בסוכה ואפי' במוסר שנתו לאחרים, היינו מדרבנן משום חששא דשמא ימשך בשינה, אבל לענין שלא יהא אפשר להיות כן, לא. וכיון שכן, רשות גמורה היא ישיבת סוכה כל שבעה חוץ מלילה ראשון".⁶

2. הרמב"ם, הרשב"א: רק בליל הסדר יש מצווה לאכול כזית מצה, ובסוכות מצווה להיות בסוכה בשאר הימים

הרשב"א (שו"ת, חלק ג סימן רפז) השיב גם כן לשאלה זו:

וזה אשר השבתי שהתורה אמרה "בסכות תשבו שבעת ימים", ואמרו רבותינו ז"ל תשבו כעין תדורו, ולפיכך כשהוא צריך לסעוד סעודה או לישן צריך לסעוד ולישן שם, אבל כל שאינו סועד ואפילו אוכל פירות בעלמא אינו חייב על כל פנים לסעוד שם... וכן אם היה אפשר לו שלא לישן לא היה מחוייב על כל פנים ליכנס בסוכה ולישן. והגע עצמך הרי שהוצרך לדבר מצוה כל הימים או שהיה הולך בדרך ונפטר מן הסכה ויום אחרון של חג חזר ויכול לעמוד בלא סעודה ובלא שינה אין אנו מחייבין אותו לסעוד ולישן כדי לקיים מצות סוכה שלא חייבתו התורה בכך.

6 ראה בדברי הרב יוסף אנגל, גליוני הש"ס, סוכה כו ע"א, שהקשה מדברי התשב"ץ הללו על בעל המאור.

אלא אני אומר שמצות אכילת מצה אינה אלא לילה ראשונה. ואפילו רצה לאכול פת, ואפילו אותה לילה עצמו, אינו חייב לאכול מצה משומרת, שלא חייבתו תורה אלא לאכול כזית מצה, ואחר כך בין יאכל מצה משומרת בין לא יאכל מצה שאינה משומרת, רשאי. אבל בסכה כל שאוכל פת וכל שהוא ישן, מחוייב לאכול ולישן בסוכה ד"תשבו" כעין תדורו אמר רחמנא, והילכך כל שהוא אוכל או ישן חייבתו תורה להיות בסכה, ולפיכך מברך בשאר הימים כבלילה הראשון.

לפי הרשב"א יש חובה לאכול כזית מצה שמורה בליל הסדר ולא מעבר לזה. גם בליל הסדר ניתן לאכול אחר כך מצה שאינה שמורה. אך בנוגע לסוכה, אם אדם איננו רוצה לאכול פת, הוא אכן אינו חייב לאכול בסוכה, וכל זמן שאינו מרגיש צורך לישון הוא אינו חייב להיכנס לסוכה לישון בה. אך כשהוא אוכל פת או ישן, עליו לעשות את הפעולות הללו בסוכה ואשר על כן עליו לברך. גם לפי הרשב"א כוונת הפסוקים: "שבעת ימים מצות תאכלו" (שמות יב, טו; ויקרא כג, ו) היא תיאור מצב ולא ציווי.

נראה להסביר כך גם את דברי הרמב"ם. הרמב"ם לא עסק באופן ברור בשאלה ששאלו בראשונים, אך מתוך דבריו ניתן להבין מה תהיה תשובתו. בספר המצוות כתב הרמב"ם (עשה קנח):

שצונו לאכול מצה בליל חמשה עשר מניסן... והוא אמרו יתעלה "בערב תאכלו מצות" (שמות יב, יח). ובביאור אמרו (פסחים קכ, א) "בערב תאכלו מצות" - הכתוב קבעו חובה". וכבר התבאר בפסחים (כח ב) שאכילת מצה בלילה הראשון חובה, מכאן ואילך רשות.

כך כתב הרמב"ם גם במשנה תורה (הל' חמץ ומצה ו, א):

מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר שנאמר "בערב תאכלו מצות" (שמות יב, יח)... ומצותה כל הלילה. אבל בשאר הרגל אכילת מצה רשות. רצה אוכל מצה, רצה אוכל אורז או דוחן או קליות או פירות, אבל בליל חמשה עשר בלבד חובה, ומשאכל כזית יצא ידי חובתו.

בנוגע למצוות סוכה כתב הרמב"ם (הל' סוכה ו, ז):

אכילה בלילי יום טוב הראשון בסוכה חובה, אפילו אכל כזית פת יצא ידי חובתו, מכאן ואילך רשות, רצה לאכול סעודה סועד בסוכה, רצה אינו אוכל כל שבעה אלא פירות או קליות חוץ לסוכה אוכל, כדין אכילת מצה בפסח.

בעקבות דברי הרמב"ם בנוגע למצה וסוכה, הסביר הרב אליעזר מנחם מן שך (אבי עזרי, הל' סוכה ו, ה) מה יסבור הרמב"ם בנוגע לברכה על אכילת מצה ועל אכילה בסוכה במשך ימי החג:

אף שגם סוכה כל שבעה אם רצה אוכל ואם רצה אינו אוכל, ועל כרחך שמכל מקום כשאוכל בסוכה, מצוות עשה יש כאן ומברך עליה. מה שאין כן מצה, אף שאסור לאכול חמץ כל שבעה, מכל מקום אין קיום מצות עשה על אכילת מצה כל שבעה ואין מברך עליה... ואף לשיטתו של הגר"א שהביאו שיש מצוה לאכול מצה כל שבעה, אבל אין קיום מצוות עשה באכילתו אלא מצוה בעלמא, מה שאין כן בסוכה יש קיום מצוות עשה באכילתו בסוכה כל שבעה. ואם כן לשון הרמב"ם כאן קצת צריך עיון שמדמי מצה לסוכה. ואולי אפשר לומר עוד סברא לחלק בין סוכה למצה, שבפסח שאסרו חמץ הרי חמץ הוא אוכל האסור כמו נבלות וטרפות, וכמו בכל השנה שאוכל אוכל הכשר אין לברך מה שלא אוכל נבלות וטרפות, כן אין לברך כשאוכל מצה ולא אוכל חמץ ואין כאן מצוות עשה. מה שאין כן בסוכה הלא הוא הכל הוא אוכל כשר, ובכל מקום שהוא אוכל מותר לאכול, אלא שיש מצוה לאכול בסוכה, ועל כן שפיר חשיבא למצווה ומברכין עליה.

נראה להסביר באופן הבא את דברי הרב שך בתחילת דבריו, ואף נענה תשובה להערת הרב שך שכתב: "לשון הרמב"ם כאן קצת צריך עיון שמדמי מצה לסוכה". כשנשווה את לשונות הרמב"ם בהל' סוכה ובהל' חמץ ומצה, נראה כך:

פסח: רצה אוכל מצה, רצה אוכל אורז או דוחן או קליות או פירות. אבל בליל חמשה עשר בלבד חובה, ומשאכל כזית יצא ידי חובתו.
סוכה: אכילה בלילי יום טוב הראשון בסוכה חובה, אפילו אכל כזית פת יצא ידי חובתו. מכאן ואילך רשות, רצה לאכול סעודה סועד בסוכה, רצה אינו אוכל כל שבעה אלא פירות או קליות חוץ לסוכה אוכל, כדין אכילת מצה בפסח.

המכנה המשותף בין פסח לסוכה הוא שבערב הראשון יש חובה לאכול כזית פת, וכמובן בליל הסדר הפת היא מצה בלבד, ובשאר הימים ניתן לאכול מאכלים אחרים שאינם מצה ואינם חמץ. אך המחייב בברכה בשאר הימים בחג סוכות הוא האכילה של הפת בסוכה. לא אכילת הפת עצמה היא המחייבת ברכה אלא אכילתה בסוכה. אין חובה ליזום אכילת פת במהלך ימי הסוכות, אך אם אוכלים פת חייבים לאוכלה

בסוכה, והברכה היא על הישיבה בסוכה ולא על אכילת הפת. בעוד שבפסח באמת אין חובה לאכול מצה בשאר ימי החג, ולכן גם אם אדם אוכל מצה הוא אינו מברך עליה.

הסבר זה ברמב"ם דומה לדברי הרשב"א. הברכה בליל הסדר היא על אכילת כזית מצה וזו מצוות העשה היחידה שיש במהלך החג בנוגע למצה, אך בסוכות הברכה היא על המצווה לישב בסוכה, וזה גם נוסח הברכה, וממילא כשאדם אוכל פת הוא חייב לאכול בסוכה, אך הברכה היא על הישיבה בסוכה ולא על הפת. בהמשך דבריו כתב הרב שך: "ואולי אפשר לומר עוד סברא...". יש להעיר שהרמב"ם לא התייחס לכך שאוכלים מצה בפסח כי אי אפשר לאכול חמץ, ושאכילת מצה בימי הפסח היא תחליף למאכל אסור. ההבדל הוא בכך שחובת כזית מצה היא רק בליל הסדר, ובשאר הימים אין מצווה כלל לאכול מצה, ובסוכות יש חובה לאכול כזית פת בסוכה בלילה הראשון, ובשאר הימים אין חובה ליזום ולאכול סעודת קבע בסוכה, אבל מי שאוכל סעודת קבע בסוכות - עליו לאוכלה בסוכה, ובכך הוא מקיים מצווה ועל כן הוא מברך עליה.

ד. הגר"א: מצה כל שבעה. ופת בסוכה כל שבעה?

בנוגע להנהגת הגר"א שהזכיר הרא"מ שך, כך מופיע במעשה רב - הנהגות הגר"א (הלכות פסח אות קפה):

"שבעת ימים תאכל מצות" כל שבעה מצוה ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה שהיא חובה, ומצוה לגבי חובה רשות קרי לה אעפ"כ מצוה מדאורייתא הוא... והיה מחבב מאד מצות אכילת מצה כל שבעה. וביום טוב אחרון היה אוכל סעודה שלישית אף על פי שלא היה אוכל שלש סעודות בשאר יום טוב, מפני חביבות מצות אכילת מצה שזמנו הולך לו. ובמוצאי יום טוב היה משתדל לטעום חמץ... והיה נמנע לאכול לאחרי פסח מצה שיוצאין בה ידי חובתו בפסח וכל זה להיכרא לעשיית המצוה, שאין עושין אותה להנאה, אלא מפני גזירת הבורא יתעלה שמו.

לפי המסופר כאן, לא כתוב שהגר"א בירך על המצה, אלא שהיה מחבב לאכול מצה במשך כל שבעת הימים. החידוש בדבריו הוא שדברי הגמרא ששאר הימים הם רשות, זה ביחס לחובה, אך ודאי שמקיימים מצווה. לפי הגר"א יוצא שאין הבדל בין מצה לסוכה בשאר ימי החג. אין חובה לאכול מצה בשאר ימי החג ואין חובה לאכול פת

לא. מצה וסוכה - לילה ראשון חובה, שאר הימים רשות

בסוכה בשאר ימי החג, אך כשאוכלים מצה בשאר ימי החג, וכשאוכלים פת בסוכה בשאר ימי החג, מקיימים מצווה.⁷ המשנה ברורה (סימן תעה ס"ק מה) כתב שעל פי הגר"א יש מצוה לאכול מצה במשך כל ימי החג, אלא שאין זה חובה. בנוגע לאכילת פת בסוכה כתב המשנה ברורה (סימן תרלט ס"ק כד) כך:

נסתפקתי לפי מה שידוע דעת הגר"א דמצוה לאכול מצה כל שבעת ימי פסח כפשטיה דקרא "שבעת ימים תאכלו מצות", אלא דמצוות עשה הוא רק בערב, מה שאין כן אחר כך הוא רק מצוה בעלמא. אפשר שהוא הדין הכא מצוה לכתחלה לאכול פת כל ז' ימים ולברך לישב בסוכה.

נראה להשיב שכאמור, רק בליל הסדר חובה לאכול מצה, ורק בליל הסדר מברכים "על אכילת מצה". בשאר הימים לא ציוותה התורה לאכול מצה, ואפשר לאכול מאכלים אחרים. הגר"א חידש ש"ששה ימים רשות" שנאמרו בנוגע למצה - הכוונה היא שאין זה חובה, אך האוכל מצה בשאר הימים מקיים מצווה. בנוגע לסוכה אין זה כך. הברכה היא "לישב בסוכה", הברכה איננה על הפת והסעודה שנאכלת בסוכה, אלא על ההימצאות והשהות בסוכה. בסוכה אוכלים, שותים, ישנים, לומדים ועוד. זה הבית הקבוע במשך שבעה ימים. כך מקיימים מצוות סוכה. רק בליל יום טוב ראשון יש חובה ליזום אכילה של כזית פת בסוכה, אך חובה זו איננה קשורה לברכה "לישב בסוכה". גם אדם ששהה בסוכה בלילה הראשון ומסיבה כלשהי לא אכל בה, צריך לברך "לישב בסוכה" והוא אף קיים את המצווה לשבת בסוכה, אלא שלא קיים את החובה באופן מלא כי הוא לא אכל בסוכה. הזהות של אכילה עם מצוות הישיבה בסוכה במשך כל ימי החג מופיעה רק מתקופת הגאונים ואחר כך מהראשונים ואילך. כך כתוב בספר הלכות קצובות הלכות סוכה:

וכשנכנס בה בכל סעודה וסעודה צריך לברך בין ביום ובין בערב אשר קדשנו במצוותיו וצונו לישב בסוכה.

כך למשל כתבו תוספות (סוכה מה ע"ב ד"ה אחד):

7 הנצי"ב, שו"ת משיב דבר, סי' עז, עסק בדברי הגר"א הללו, וכתב שיש מקום להסתפק באדם שבירך בשאר הימים "על אכילת מצה" - אם ברכתו לבטלה. ראה גם: שו"ת בנין ציון החדשות סי' מו; חלקת יואב, או"ח סי' כא בהגהה; שדי חמד, מערכת חמץ ומצה, סי' יד אות י; ברכי יוסף סי' תעה ס"ק ו, ועוד.

סוכה כל אימת דנכנס לה כדי שיאכל וישתה וישן ואפילו עשר פעמים ביום מברך אכל אחת ואחת, מידי דהוה אתפילין כל זמן שמניחן. והיינו טעמא דסוכה דאי מתרמי ליה סעודתא, לא אפשר למיכל חוץ לסוכה אף על פי שכבר אכל בו ביום בסוכה. וכן תפילין כל היום מצותן שיהו מונחין בראשו ובזרועו.

במקום אחר עסקו התוספות (ברכות י"א ע"ב ד"ה שכבר) בברכת "לישב בסוכה" בהשוואה לברכת התורה:

...ברכת אשר בחר בנו וברכת לעסוק בדברי תורה שהן עיקר לברכת התורה, פוטרת כל היום. וא"ת מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה? וי"ל דשאני תורה שאינו מייאש דעתו דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א, ח) והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק, אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה.⁸

יושם לב שכבר בהנחה שבשאלה ברור שהברכה על הסוכה היא בעת שסועדים בה. מהתשובה של תוספות יש ללמוד שקבעו את הברכה בסעודה, כי לסעודה יש שעה קבועה, ובאופן רחב יותר סעודה בסוכה היא קביעות ויציבות ולכן מתאים ונכון לברך אז. גם כשאדם נמצא בסוכה אך איננו אוכל בה הוא מקיים מצוות סוכה, אך הברכה היא בעת האכילה, וכדברי ר"ת (הובא ברא"ש ברכות א, יג):

שאל ר"י את ר"ת: אם צריך לברך על השינה בסוכה דיותר חמירה שינה מאכילה דיותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה ושינת עראי אסורה חוץ לסוכה... רבינו תם השיב לו שכל מצות סוכה שחייב (ס"א שמקיים) אדם מסעודה לסעודה כגון שינה וטיול ושנון, ברכת לישב בסוכה שבירך על הסעודה פוטרתו מלברך עליהן. ולדבריו אפילו הסיח דעתו מלישן כגון שיצא למלאכתו ושוב נמלך אין צריך לברך. כל שכן מי שדעתו טרוד על לימודו אם יצא למלאכתו ולעסקיו לא הוי הפסק.

מכל מקום, לפי רבנו תם יש זהות בין המצווה לשבת בסוכה לבין האכילה בסוכה. האכילה בסוכה היא העיקר.⁹ הטעם לכך הוא שלאכילה יש שעה קבועה, והאכילה

8 בביאור דברי תוספות עסקו: הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, יורה דעה, ד, סי' לו, ו; הרב נחום לאם, הלכות והליכות, עמ' סא.

9 במצוות האכילה בסוכה ביום הראשון ובשאר הימים עסקו רבים. ראה: הרב יוסף באב"ד, מנחת חינוך שכה, י; הרב יוסף ענגיל, אתון דאורייתא, כלל יא; הרב שמעון שקופ, שערי יושר, ג, יט,

היא הביטוי המעשי לשהות ולקביעות בסוכה. מדוע אם כן לא תיקנו לברך 'שציוונו לאכול בסוכה' כמו באכילת מצה ומרור? על כך השיב רבנו מנוח (הל' סוכה ו, ז) שמאחר שיש חובות נוספות, כמו לישון ולטייל בסוכה, קבעו חכמים שנוסח הברכה יהיה "לישב בסוכה", שהוא כולל את כל הפעולות בסוכה.

בשולחן ערוך (או"ח סימן תרלט, ח) כתב: "נהגו שאין מברכים על הסוכה אלא בשעת אכילה (והכי נהוג)". שיטת ר"ת היא זו שהתקבלה וכך נוהגים. יושם לב שהשולחן ערוך כתב "נהגו", והרמ"א חזר וכתב: "והכי נהוג". אך הגר"א שם הביא את שיטת רבנו תם וסיים: "ודעת הר"י והרמב"ם עיקר". כוונתו לר"י (סוכה כב ע"א בדפי הר"י) שכתב שהנכנס לסוכה צריך לברך בכל פעם שנכנס, וכן כתב הרמב"ם (הל' סוכה ו, יב): "כל זמן שיכנס לישב בסוכה כל שבעה, מברך קודם שישב אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה". אכן כך נוהגים בקהילות תימן בעקבות פסיקת הרמב"ם. על הגר"א מסופר במעשה רב (הלכות סוכה אות ריח): "ברכת סוכה מברך בכל פעם שנכנס, אפילו מאה פעמים ביום". לא נאמר עליו שהיה מקפיד לאכול כזית פת בסוכה בכל יום. קיום מצוות סוכה במשך שבעת הימים הוא בישיבה בה ולא דווקא באכילת פת.

אשר על כן, המצווה היא "בסוכות תשבו שבעת ימים", ובכל פעם שאדם נכנס לסוכה - להיות בה, לאכול, לשתות, לישון, בשאר הימים - הוא מקיים מצווה, ובשונה ממצה שאין חובה לאכול בשאר הימים. לפי השולחן ערוך והמנהג המקובל יש לברך רק כשאוכלים, אבל את תוכן המצווה לשבת בסוכה מקיימים בכל פעם שנכנסים ושוהים בסוכה גם אם לא אוכלים. אין צורך ליזום לאכול סעודת קבע בסוכה.

ועוד רבים. ראה גם: שו"ת חזון עובדיה, ב, סי' לב. ראה בספרי: "ברכות על הסוכה וברכת לישב בסוכה", חגי יהודה וישראל, סי' ו.